

Anna WOJNAROWSKA*

PRZESTRZEŃ PUBLICZNA UNIEJOWA

Zarys treści: W historycznym rozwoju osad o charakterze miejskim powstawały przestrzenie wspólnego i indywidualnego użytkowania. Przestrzeń publiczna, jako wyraz życia społecznego oraz przemian kulturowych i funkcjonalnych miast, jest nieodłącznym elementem struktury przestrzennej miasta. Współczesny Uniejów powstał w oparciu o dwa ośrodki koncentracji, położone po obu stronach rzeki Warty: prawobrzeżną osadę targową i późniejsze miasto lokacyjne oraz zamek zlokalizowany na lewym brzegu rzeki. W rozwoju systemu przestrzeni publicznej Uniejowa możemy wyróżnić trzy etapy, będące odzwierciedleniem relacji miasto–zamek i związane z przemianami funkcji miasta. Rozbudowa funkcji rekreacyjnych, kulturalnych, turystycznych, a obecnie także uzdrowiskowych stanowiła silny bodziec do rozwoju systemu przestrzeni publicznej miasta, która zaczęła uzyskiwać obecnie bardziej złożoną formę – struktury sieciowej składającej się z kilku węzłów i osi. Sieć ta stanowi *kluczową przestrzeń publiczną* Uniejowa.

Słowa kluczowe: Uniejów, rozwój przestrzenny miasta, system przestrzeni publicznej, sieciowa struktura przestrzeni publicznej, kluczowa przestrzeń publiczna

WPROWADZENIE

Powstawanie miast związane było z przejściem od myślistwa i zbieractwa do rolnictwa i osiadłego trybu życia, a co za tym idzie rozwojem złożoności struktury społeczności lokalnej i jej potrzeb. Za podstawowe czynniki warunkujące pojawianie się miast można uznać: korzystne warunki środowiska naturalnego, czynniki komunikacji, gospodarcze, obronności, obyczajowo-prawne, społeczne oraz czynnik kompozycji¹. Ten ostatni pozostawał wtórny w stosunku do wymienionych wcześniej, ulegając przemianom w różnych okresach historycznych². Pierwotne osady stawały się z czasem miastami w wyniku przyjmowania coraz większej liczby funkcji: wytwórczości rzemieślniczej, centrum

* Anna Wojnarowska, dr inż. arch., adiunkt, Katedra Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej, Wydział Nauk Geograficznych, Uniwersytet Łódzki, 90–142 Łódź, ul. Kopcińskiego 31.

¹ W. Czarnecki, *Historia architektury, rozwoju miast i urbanistyki*, Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania w Białymstoku, Białystok 2001, s. 102.

² K. Wejchert, *Elementy kompozycji urbanistycznej*, Wydawnictwo Arkady, Warszawa 1984, s. 15.

władzy i administracji oraz procesów wymiany i obsługi rolniczego zaplecza³. Wraz z rozwojem funkcjonalnym miasta postępował rozwój jego struktury przestrzennej, wytworzyły się przestrzenie wspólne i indywidualnego użytkowania⁴. Elementem tej struktury od zarania powstania osad o charakterze miejskim była przestrzeń publiczna.

Celem autorki niniejszego artykułu jest przedstawienie przekształceń systemu przestrzeni publicznej Uniejowa na tle rozwoju struktury przestrzenno-funkcjonalnej miasta. Podjęcie tego tematu wydaje się szczególnie ważne w sytuacji zachodzących w XXI w. istotnych przemian funkcji miasta, jego struktury przestrzennej oraz rozbudowy systemu przestrzeni publicznej w oparciu o nową funkcję uzdrowską i turystyczną. W analizie rozwoju systemu przestrzeni publicznej posłużono się nowym pojęciem *kluczowej przestrzeni publicznej*, stworzonym przez autorkę w oparciu o prowadzone badania w zakresie jakości przestrzeni publicznej miast. Na bazie zgromadzonych materiałów źródłowych – literatury przedmiotu, dokumentów planistycznych i zasobów internetowych – zarysowano historię rozwoju struktury przestrzenno-funkcjonalnej Uniejowa, co pozwoliło prześledzić i zidentyfikować etapy tworzenia się elementów sieci przestrzeni publicznej miasta.

HISTORYCZNE PRZEKSZTAŁCENIA STRUKTURY PRZESTRZENNEJ UNIEJOWA

Najwcześniejsza historia Uniejowa związana jest z lokalizacją wczesnośredniowiecznego osadnictwa pomiędzy Sieradzem a Kołem, na ważnym szlaku komunikacyjnym z Kalisza przez Spicymierz do Łęczycy i dalej na Mazowsze⁵. Miasto wyrosło początkowo w postaci osady targowej w ośrodku kasztelańskim Spicymierzu, będącym jednym z najstarszych grodów w Polsce. Gród spicymierski wymieniony został już w 1065 r. w dokumencie mogileńskim, w 1107 r. w *Kronice* Galla Anonima oraz w bulli gnieźnieńskiej z 1136 r.⁶ Pierwsza wzmianka o Uniejowie jako mieście pochodzi z roku 1290. Do końca XIII w. Uniejów pełnił, jako jedna z wsi należących do kasztelanii spicymierskiej, podrzędną rolę w stosunku do Spicymierza. Sytuacja ta uległa zmianie na korzyść Uniejowa po najazdach Krzyżaków w 1331 i 1339 r. Istniało wówczas tzw. miasto przedlokacyjne, nazywane później Starym Miastem, położone na południe od miasta lokacyjnego

³ Tamże, s. 101.

⁴ E. Piotrowska, *Nowa jakość miasta w przestrzeniach publicznych*, [w:] J. Słodczyk, A. Dembicka-Niemiec (red.), *Funkcje miast jako czynnik kształtowania przestrzeni miejskiej*, „Studia Miejskie” nr 2, 2010, s. 222.

⁵ L. Krantz, *Zamek w Uniejowie*, PWN, Warszawa–Poznań 1980, s. 7.

⁶ *Miasta polskie w tysiącleciu*, t. II, Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wrocław 1967, s. 86.

i obecnego rynku, przy drodze do Szadku⁷. Plac targowy o kształcie prostokąta, o długiej osi północ-południe, stanowił główny element krystalizujący strukturę przestrzenną ówczesnego miasta. Na placu zlokalizowany był drewniany kościół św. Mikołaja, który spłonął w 1770 r.⁸

Począwszy od wieku XII właścicielami Uniejowa byli arcybiskupi gnieźnieńscy i najprawdopodobniej oni wydali prawo lokacji miasta po zniszczeniach w wyniku najazdów krzyżackich. Najstarszy dokument mówiący o Uniejowie jako o mieście lokacyjnym pochodzi z 1341 r. W latach 1339–1341 najprawdopodobniej nastąpiło wytyczenie zasadniczego układu urbanistycznego oraz działek pod zabudowę⁹.

Miasto lokacyjne w swej ostatecznej formie miało kształt zbliżony do kwadratu o wymiarach 240 x 255 m i zajmowało powierzchnię ok. 1/3 łana, czyli ponad 6 ha. Rynek wraz z przylegającymi blokami urbanistycznymi tworzyły plan szachownicowy, zachowany bez większych zmian do dnia dzisiejszego i czytelny w strukturze przestrzennej współczesnego Uniejowa. Miasto lokacyjne składało się z czterech rzędów kwartałów zabudowy w układzie równoleżnikowymi i z pięciu w układzie południkowym. Zlokalizowany w centrum układu rynek zbliżony był kształtem do kwadratu o bokach ok. 80 m. Z jego narożników wychodziło osiem ulic, po dwie z każdego narożnika. Każdy z bloków urbanistycznych dzielił się na sześć do siedmiu działek. Cały układ miasta lokacyjnego otoczony był wałem ziemnym i fosą, z dwiema lub trzema bramami¹⁰. W północno-zachodnim bloku przyrynkowym usytuowano kolegiatę (wzniesioną w 1349 r.) i zabudowania kościelne. W centrum placu rynkowego znajdował się ratusz – siedziba władz miejskich. Budowlę w stanie degradacji rozebrano w 1822 r., brak materiałów źródłowych uniemożliwia jednak stwierdzenie, czy była to budowla średnio-wieczna, czy nowożytna. Nie ma też świadectw dotyczących zabudowy miasta lokacyjnego. Najprawdopodobniej aż do XIX w. podstawowym materiałem budowlanym było drewno, w związku z czym tkanka budowlana ulegała wymianie, a także zniszczeniom w wyniku pożarów. Fronty działek zlokalizowanych przy rynku miały szerokość w granicach od pięciu do 11 m i długość od 38 do 50 m. Parcele o kształcie wydłużonego prostokąta posiadały w części frontowej domy kształtujące pierzeje rynku, w zapleczu zaś zabudowania gospodarcze i ogrody. Układ ten przetrwał w zasadzie w niezmienionej formie do dziś¹¹.

⁷ J. Szymczak, *Uniejów do schyłku XVI wieku*, [w:] J. Szymczak (red.), *Uniejów. Dzieje miasta*, Towarzystwo Przyjaciół Uniejowa, Polskie Towarzystwo Historyczne, Łódź–Uniejów 1995, s. 72.

⁸ J. Salm, *Zabytki Uniejowa. Urbanistyka i architektura*, [w:] J. Szymczak (red.), *Uniejów. Dzieje miasta*, Towarzystwo Przyjaciół Uniejowa, Polskie Towarzystwo Historyczne, Łódź–Uniejów 1995, s. 426.

⁹ L. Krantz, *Zamek...*, s. 11.

¹⁰ M. Kulesza, *Morfogeneza miast na obszarze Polski Środkowej w okresie przedrozbiorowym. Dawne województwa łęczyckie i sieradzkie*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2001, s. 198.

¹¹ J. Salm, *Zabytki Uniejowa...*, s. 428, 429.

Największy rozkwit Uniejowa miał miejsce w drugiej połowie XIV i w wieku XV. W tym czasie miasto rozwijało się nadal w ramach wyznaczonych w szachownicowym układzie lokacyjnym, w sąsiedztwie Starego Miasta i wsi Kościelnica. Wiek XVI przyniósł rozwój rzemiosła, przede wszystkim tekstylnego, a rozrastające się miasto przekroczyło mury swą zabudową¹². Ówczesny Uniejów składał się w związku z tym z kilku wcześniejszych struktur osadniczych: miasta lokacyjnego w obrębie murów, Starego Miasta położonego na południe, Przedmieścia Łęczyckiego na północny wschód oraz wsi Kościelnica wzdłuż biegu rzeki na północ od miasta lokacyjnego, a także zlokalizowanego na zachodnim brzegu rzeki zamku.

Należy zwrócić uwagę na wielowątkowe powiązania miasta lokacyjnego z usytuowaniem zamku. Plan miasta lokacyjnego jest w wyraźny sposób kompozycyjnie związany z lokalizacją siedziby arcybiskupów – rynek usytuowano na osi kompozycyjnej zamkniętej od zachodu bryłą uniejowskiej warowni (rys. 1). Powiązanie to zapewne miało odzwierciedlać ówczesną nadrzędność siedziby arcybiskupów i podporządkowanie miasta władzy kościelnej, mogło mieć także znaczenie militarne, dzięki powiązaniu umocnionych ośrodków po obu stronach rzeki w jeden system obronny. Jan Salm ocenia związek między zamkiem i miastem następująco: „Jak dotąd zbyt słabo akcentowano kompozycyjny związek między miastem a zamkiem. Tymczasem nie można wykluczyć, iż dostrzegalna dziś współzależność obu elementów nie była przypadkowa. Zauważyć można bowiem związek odnoszący się do usytuowania zespołu miejskiego i powstałej niebawem budowli zamkowej. Oś wyprowadzona z rynku ku zachodowi trafia prawie dokładnie na zwarty czworobok rezydencji. Relacja ta musiała być szczególnie odczuwalna w średniowieczu, gdy zamek pozostawał w daleko bardziej czytelnym związku z przeciwnym miastem. Niewykluczone, że sytuując oba elementy naprzeciw siebie, chciano podkreślić istniejące zależności. Także wieża – stołp zwrócona ku miastu miała manifestować potęgę arcybiskupów i ich władztwo nad prawobrzeżnym Uniejowem”¹³.

W wieku XIX w wyniku regulacji dróg dojazdowych i rozwoju zabudowy miejskiej, struktura prawobrzeżnego Uniejowa zaczęła dominować w dwubiegowej relacji zamek – miasto. Sytuacja ta była odzwierciedleniem faktycznych relacji – zamek już wcześniej przestał pełnić ważną rolę polityczną i administracyjną oraz obronną jako siedziba władz kościelnych, po przeniesieniu w połowie XVII w. siedziby arcybiskupiej z Gniezna do Łowicza¹⁴.

Zamek w Uniejowie pierwszy raz wzmiankowany był przez Jana Długosza, według którego nowy, murowany zamek wzniesiony został w latach 1360–1365 r.

¹² J. Szymczak, *Uniejów...*, s. 72.

¹³ J. Salm, *Zabytki Uniejowa...*, s. 429.

¹⁴ Z. Ciekliński, J. Januszkiewicz, *Uniejów*, Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 1970, s. 4; L. Krantz, *Zamek...*, s. 11, 23.

przez arcybiskupa Jarosława Bogorię Skotnickiego, w miejscu wcześniejszej fortalicji drewnianej pochodzącej z XII w.¹⁵ Zamek często gościł od tego czasów arcybiskupów, ponieważ dawał pełną gwarancję bezpieczeństwa jako nowoczesna naonczas budowla obronna, osadzona w trudno dostępnym terenie, otoczony z jednej strony korytem rzeki i jej rozlewiskami, z pozostałych stron bagnami i fosami. Zamek przebudowywano w 1638 i 1645 r. w stylu odrodzenia; utracił wówczas ostatecznie swój obronny charakter na rzecz reprezentacyjności i wygody¹⁶. Budowla po okresie prawie dwuwiekowego zaniedbania została odbudowana w XIX w. przez carskiego generała hrabiego Tolla w stylu klasycystycznym. Przeprowadzona odbudowa nie miała charakteru konserwatorskiego, uratowała jednak zabytek od całkowitej ruiny. W 2 połowie XIX w., na bazie projektu nieznanego autora, powstał wokół zamku park o charakterze krajobrazowym, o powierzchni ok. 37 ha.

Początek wieku XIX przyniósł miastu nieudaną próbę uprzemysłowienia. W rezultacie w Uniejowie osiedliło się jedynie kilku tkaczy. Z punktu widzenia rozwoju przestrzennego miasta był to jednak przełomowe wydarzenie, ze względu na przemianę układu urbanistycznego, stanowiące podstawę współczesnego rozwoju miasta. W 1823 r. mierniczy W. Ziółkowski opracował plan wyznaczający kierunki zmian przestrzennych związanych z planowaną industrializacją. Wprowadzono nowe dzielnice na północy i południu miasta, które szachownicowym układem ulic nawiązywały do rozplanowania miasta lokacyjnego. Zaplanowano także likwidację dawnych murów obronnych i fosy. Na jego podstawie zlikwidowano też dawny plac targowy najstarszej części miasta i wytyczono w jego miejscu dwie rozdzielone prostokątnymi kwartałami zabudowy ulice – J. Kilińskiego i bł. Bogumiła. Ulice łączyły się trójkątnym placem w miejscu lokalizacji dawnego placu targowego i kościoła św. Mikołaja. Wytyczono też nowe ulice prowadzące z miasta w kierunku Koła, Łęczycy i Sieradza oraz zaprojektowano przeniesienie mostu na Warcie bardziej na południe. Planowana przez Ziółkowskiego budowa nowego ratusza została zrealizowana w miejscu przewidzianym w planie dopiero w drugiej połowie XIX w.¹⁷ W okresie tym powstała także neobarokowa dzwonnica, stanowiąca istotną dominantę przestrzenną rynku i zamknięcie osi widokowej ulicy bł. Bogumiła.

Do schyłku XIX w. podstawowymi zajęciami ludności były rolnictwo, rzemiosło i handel. Odbływały się tu też 12 razy w roku jarmarki. Miasto utraciło w 1870 r. prawa miejskie, przywrócone przez władze polskie w roku 1919. Pomimo niewielkiej liczby mieszkańców w wieku XIX i XX do drugiej wojny światowej (1810 – 700 osób, 1939 – 3800), w Uniejowie rozwinięte były usługi edukacyjne i kulturalne – poza szkołami podstawowymi istniały tu też gimnazjum

¹⁵ Tamże, s. 6.

¹⁶ Tamże, s. 8.

¹⁷ L. Krantz, *Zamek...*, s. 15; J. Salm, *Zabytki Uniejowa...*, s. 430.

i biblioteka¹⁸. W okresie okupacji, w 1939 r., zbombardowany został rynek – zniszczeniu uległa zabytkowa gotycka kolegiata oraz cały zachodni kwartał przyrynkowy. W miejscu zachodniego bloku rynku powstał skwer, powiększający obszar przestrzeni publicznej centrum miasta. W roku 1945 w Uniejowie zamieszkiwało ok. 1500 osób, w 1961 – 2168¹⁹. W 2007 r. Uniejów liczył 3027 mieszkańców²⁰. Miasto w sensie ludnościowym należało więc w całym przebiegu swojego rozwoju do rzędu miast małych, liczących poniżej 5 tys. mieszkańców.

Wiek XXI przyniósł znaczące zmiany funkcji miasta. Jeszcze do około roku 2000 gmina Uniejów była jedną z uboższych w Polsce, o charakterze rolniczym, z miastem pełniącym funkcje lokalnego ośrodka usługowego, borykającym się z typowymi dla wielu małych miast polskich problemami bezrobocia i negatywnymi procesami demograficznymi. Dzięki odkryciu w 1978 r. złoż wód termalnych (potwierdzone kolejnymi badaniami w latach 1990–1991), w oparciu o potencjał turystyczny, kulturowy i przyrodniczy w początku XXI w. władze lokalne przystąpiły do dynamicznej rozbudowy funkcji uzdrowiskowej. Istotnym elementem możliwości realizacji zamierzeń gminy w zakresie inwestycji geotermalnych, infrastruktury technicznej oraz projektów społecznych stało się efektywne wykorzystanie funduszy zewnętrznych, pochodzących z budżetu UE, budżetu państwa i różnych instytucji szczebla wojewódzkiego²¹. W 1999 r. opracowano koncepcję zagospodarowania wód termalnych w Uniejowie. Początkowo zakładano wykorzystanie wód na cele budowy systemu grzewczego dla miasta – zrealizowano ok. 10-kilometrową sieć ciepłowniczą, obsługującą 160 odbiorców²². Od lat 90. XX w. prowadzono także badania nad leczniczymi walorami wód geotermalnych w Uniejowie. Woda uniejowska ze względu na specyficzne walory składu chemicznego i właściwości fizyczne okazała się przydatna dla celów balneologicznych, w leczeniu schorzeń ortopedycznych, dermatologicznych, nerwicy oraz nerwobólów. W 2008 r. powstał zespół term i aquaparku – kompleks turystyki uzdrowiskowej „Termy Uniejów”, powiększony w latach 2011–2012 o nowe baseny kryte, baseny otwarte, zespół odnowy biologicznej, wraz z niezbędną infrastrukturą techniczną i zagospodarowaniem terenu. Wody termalne wykorzystywane są dla zasilania ciepłem i wodą kompleksu basenowego, w tym leczniczą solanką termalną. Woda termalna wykorzystywana jest także dla zaopatrzenia miejskich fontann, kadzi kąpielowych w Kasztelu Rycerskim oraz

¹⁸ *Miasta polskie...*, s. 87.

¹⁹ Tamże, s. 87.

²⁰ *Zmiana studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy i miasta Uniejów, Uniejów 2007–2009*, s. 48.

²¹ K. Smętkiewicz, *Świadomość społeczna wykorzystania wód geotermalnych w województwie łódzkim i landzie Styria w kontekście zrównoważonego rozwoju regionów*, Łódź 2014, s. 108.

²² A. Sapińska-Śliwa, *Udostępnianie wód termalnych w Uniejowie – rys historyczny*, „Biuletyn Uniejowski”, t. 1, 2012, s. 67–70.

podgrzewania płyty boiska sportowego nad Wartą²³. W wyniku starań władz lokalnych, dzięki walorom przyrodniczym, takim jak klimat, krajobraz i wody termalne, Uniejów uzyskał w 2012 r. status uzdrowiska²⁴. Zgodnie z założeniami dokumentów planistycznych²⁵, istniejąca baza turystyczno-rekreacyjna i uzdrowiskowa Uniejowa pozwala przyjmując co najmniej 150 tys. turystów rocznie.

PRZESTRZEŃ PUBLICZNA – ZAGADNIENIA TEORETYCZNE

Przestrzeń publiczna to pojęcie, które wyraźnie występuje w dwóch różnych zakresach i w związku z tym nastręcza trudności w operowaniu nim, co można zaobserwować w literaturze przedmiotu. Często spotyka się stosowanie liczby pojedynczej – *przestrzeń publiczna* i mnogiej – *przestrzenie publiczne*, niejako intuicyjnie, tj. autorzy posługują się tymi określeniami adekwatnie do omawianego aspektu związanego z przestrzenią publiczną. Z jednej strony jest to określenie, występujące w liczbie pojedynczej jako element struktury miasta, system, sieć i pewna idea, pojęcie ogólne – abstrakt. Przestrzeń publiczna w tym znaczeniu jest niepoliczalna. Z drugiej strony jest to zespół elementów składowych struktury – systemu – sieci, występujący w postaci konkretnych obszarów przestrzeni publicznej (liczba mnoga), jak place, ulice, skwery, parki itd. Dążymy wówczas do ich wskazania i opisu jako zbioru poszczególnych elementów, posługując się liczbą mnogą. Także w niniejszym tekście używane są obie formy tego pojęcia, w zależności od opisywanego aspektu przestrzeni publicznej.

Środowisko zamieszkałe składa się z wielu elementów złożonych z przestrzeni otwartych i zamkniętych. J.M. Chmielewski uważa²⁶, że to właśnie jakość przestrzeni otwartych stanowi o jakości środowiska zamieszkałego jako całości. Jak pisze z kolei T. Sumień: „Miasto jest percypowane jako połączenie przestrzeni zabudowanej bryłami, tzn. przestrzeni wewnętrznej i niezabudowanej, tzn. przestrzeni zewnętrznej, która nie jest negatywem przestrzeni zabudowanej, lecz stanowi przestrzeń pozytywową o ważne roli w formie miasta. Przestrzenie: zewnętrzna i wewnętrzna – obudowana bryłami, wzajemnie się warunkują jako twory bryłowo-przestrzenne, a przestrzeń zewnętrzna stanowi ważny komponent krajobrazu miasta oraz przestrzeń życiową – publiczną, zwaną też przestrzenią wolną, otwartą czy zieloną”²⁷.

²³ Tamże, s. 72–73.

²⁴ K. Smętkiewicz, *Świadomość społeczna...*, s. 115.

²⁵ M. Lamprecht, *Kilka uwag o rozwoju Uniejowa w świetle nowych funkcji miasta*, „Biuletyn Uniejowski” t. 1, 2012, s. 136

²⁶ J.M. Chmielewski, *Teoria urbanistyki w projektowaniu i planowaniu miast*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa 2001, s. 16.

²⁷ T. Sumień, *Forma miasta. Kontekst i anatomia*, Warszawa 1992, s. 32.

W niniejszych rozważaniach przyjmuje się, że miejskie przestrzenie publiczne to różnego rodzaju przestrzenie otwarte w mieście, a nie przestrzenie zamknięte w obiektach użyteczności publicznej, jak zakłada się w niektórych opracowaniach naukowych²⁸. W literaturze przedmiotu przestrzeń publiczna najczęściej definiowana jest ze względu na pełnione funkcje, formę własności terenu i dostępności oraz kształt przestrzenny. Podstawową cechą przestrzeni publicznej jest jej charakter terenu otwartego, dostępnego wszystkim użytkownikom, kształt przestrzenny jako wnętrza urbanistycznego oraz możliwość zaistnienia różnego rodzaju aktywności i interakcji. „Potocznie mianem przestrzeni publicznej określane są wszystkie miejsca, do których dostęp ma każda jednostka bez konieczności spełniania dodatkowych zewnętrznie narzuconych warunków. Do tego typu przestrzeni zalicza się głównie drogi, ulice, place, a także parki i ogrody miejskie”²⁹. J.M. Chmielewski wymienia jako przestrzenie publiczne w mieście przede wszystkim ulice, ciągi piesze, place miejskie, skwery i parki³⁰.

Przestrzeń publiczna jest nieodłącznym elementem miasta, uważana jest niejednokrotnie za podstawowy atrybut „miejskości” jako struktura integrująca pod względem kompozycyjnym, ideowym, przestrzennym i funkcjonalnym pozostałe składowe miasta, w której zachodzą różnorodne interakcje społeczne i miastotwórcze³¹. Miasto jest *systemem* złożonym z wyodrębniających się elementów miejskiej struktury przestrzenno-funkcjonalnej, spojonych w całość za pomocą podsystemów transportu i infrastruktury technicznej, które stanowią jego szkielet i krwiociąg, oraz wizerunku kompozycyjnego miasta³². Często mówi się też o *systemie przestrzeni publicznej*, co sugeruje, że jest to element struktury miasta wyodrębniający się jako zespół lub zespoły elementów powiązanych w układy, realizujących jako całość pewną funkcję nadrzędną lub zbiór takich funkcji. Przestrzeń publiczna to system złożony z wielu elementów, wielofunkcyjny, efekt nawarstwień wielowątkowych działań przestrzennych, wypełniony aktywnościami z zakresu kultury, życia społecznego i gospodarczego miasta. System przestrzeni publicznej tworzy ośnowę tkanki miejskiej w sensie urbanistycznym, pełniąc funkcję układu

²⁸ L. Mierzejewska, *Przestrzeń publiczna strefy podmiejskiej (na przykładzie Poznania)*, [w:] M. Wdowicka, L. Mierzejewska (red.), *Problemy rozwoju lokalnego i regionalnego na początku XXI wieku*, „Biuletyn Instytutu Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu”, Ser. Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna, nr 15, 2011, s. 86.

²⁹ L. Mierzejewska, *Zieleń miejska jako przestrzeń publiczna*, [w:] I. Jażdżewska (red.), *Przestrzeń publiczna miast. XXIV Konwersatorium Wiedzy o Mieście*, Łódź 2011, s. 15–20.

³⁰ J.M. Chmielewski, *Przestrzeń publiczna w teorii urbanistyki*, [w:] S. Gzell (red.), *Przestrzeń publiczna jako element krystalizacji zespołów urbanistycznych*, „Urbanistyka. Międzyuczelniane Zeszyty Naukowe”, R. X, 2005, s. 5–10.

³¹ M. Czepczyński, *Przestrzeń publiczna jako forma reprezentacji społeczności lokalnych. Między hibernacją a animacją centrów małych miast*, [w:] K. Heffner, T. Marszał, *Przestrzeń publiczna małych miast*, „Studia KPZK PAN”, t. CXLIV, 2012, s. 7.

³² *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Wrocławia*, Wrocław 2010, s.16.

komunikacyjnego dla ruchu kołowego i pieszego, w zakresie społecznym będąc miejscem kontaktów społecznych, współtworzącym społeczno-kulturowe oblicze miasta. Przestrzeń publiczna stanowi czytelny wyraz tożsamości miasta i przyczynia się do budowy jego wizerunku dla odbiorców z zewnątrz, mieszkańcom z kolei zapewniając poczucie silnej identyfikacji emocjonalnej ze swoim miastem³³. Ze względu na koncentrację w centrach miast funkcji o charakterze ogólnomiejskim, a także ponadlokalnym, elementy przestrzeni publicznej zlokalizowane w tych obszarach mają dla miasta szczególne znaczenie. To one stanowią o wizerunku miasta dla przybyszów w zewnątrz, będąc często jego rozpoznawalną wizytówką. Można stwierdzić, że obszar centralny miasta w dużej części składa się z obszarów przestrzeni publicznej o różnej formie, sposobie zagospodarowania i funkcji. Przestrzeń publiczna to także istotny element życia ekonomicznego – odpowiedni poziom zagospodarowania i utrzymania technicznego przestrzeni publicznej tworzy korzystne warunki dla lokalizowania w jej sąsiedztwie podmiotów gospodarczych. Tak rozumiana rola przestrzeni publicznej stanowi często przesłankę dla tworzenia programów rewitalizacji stref centralnych miast³⁴.

Do niedawna jako podstawową cechę przestrzeni publicznej wymieniano publiczny charakter własności – gminny lub Skarbu Państwa, ostatnio obserwujemy odejście od takiej interpretacji. W *Karcie przestrzeni publicznej* z 2009 r. podkreśla się, że o publicznym charakterze przestrzeni decyduje zbiorowy sposób jej użytkowania i w takim ujęciu nie ma znaczenia stan własności przestrzeni. *Karta* proponuje definiowanie przestrzeni publicznej w kategoriach ekonomiczno-społecznych, jako dobro wszystkich użytkowników, celowo kształtowane przez człowieka, zgodnie ze społecznymi zasadami i wartościami, służące zaspokajaniu potrzeb społeczności lokalnych i ponadlokalnych. Przestrzeń publiczna jest dobrem strategicznym i ze względu na swoją wielopłaszczyznową wartość poddana jest bardzo silnej presji i często podlega zawłaszczaniu przez prywatnych inwestorów i użytkowników. Niska świadomość społeczna znaczenia dobra wspólnego dla państwa i obywateli, wynikająca z braku tradycji jego poszanowania, dotychczas rzutuje także na często niską jakość przestrzeni publicznych jako miejskich przestrzeni wspólnych³⁵.

Aktualnie obowiązująca ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z 27 marca 2003 r. definiuje przestrzeń publiczną jako „obszar o szczególnym znaczeniu dla zaspokojenia potrzeb mieszkańców, poprawy jakości ich życia i sprzyjający nawiązywaniu kontaktów społecznych ze względu na jego położenie oraz cechy funkcjonalno-przestrzenne, określony w studium uwarun-

³³ K. Gruszecka, S. Gzell, G. Rembarz, *Osiedle: reurbanizacja*, „Urbanista”, nr 10 (181), 2009, s. 49.

³⁴ A. Wojnarowska, *Rewitalizacja zdegradowanych obszarów miejskich. Przykłady praktyczne*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2011.

³⁵ L. Biegański, G. Buczek, S. Gzell, A. Kowalewski, T. Markowski – lider projektu, E. Cichy-Pazder, *Karta Przestrzeni Publicznej*, Poznań 2009.

kowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy”³⁶. Definicja ta nie odnosi się do zagadnienia własności terenu, jego dostępności, funkcji kulturowych czy gospodarczych, skupiając się przede wszystkim na roli społecznej tej przestrzeni i wymogu planistycznym określenia takiego obszaru w studium.

Przestrzeń publiczną możemy podzielić na dwie zasadnicze kategorie ze względu na pełnione przez nią role:

1. Przestrzeń publiczna o charakterze kulturowym: obejmuje obszary otwarte, w których wprowadzono świadomie ograniczenia komunikacyjne, dzięki czemu są one kształtowane dla ruchu pieszego i ewentualnie rowerowego, stanowiąc miejsce wydarzeń i kontaktów społecznych – bezpośredniej interakcji osób, która tworzy podstawy dla kształtowania się obyczajów i życia społecznego.

2. Przestrzeń publiczna o charakterze technicznym: obejmuje ulice, co do których wymagania inżynierii ruchu przesądzają o formie urbanistycznej przestrzeni, a kontakty społeczne ograniczone są poprzez dominację ruchu kołowego³⁷.

Obie te kategorie współtworzą system miejskiej przestrzeni publicznej i można stwierdzić, że poszczególne elementy tego systemu należą do kategorii pierwszej lub drugiej, ale często też należą do obu wyróżnionych kategorii, łącząc w sobie rolę techniczną i społeczno-kulturową.

Elementy systemu przestrzeni publicznej to, jak wspomniano, przede wszystkim: ulice, aleje, place, skwery, bulwary, tereny zieleni miejskiej, ciągi piesze i pieszo-jezdne. Możemy wyróżnić następujące funkcje pełnione przez te obszary przestrzeni publicznej w mieście:

- przestrzeń publiczna pełni fundamentalną funkcję przestrzenną jako podstawowy element struktury miasta w sensie urbanistycznym; system przestrzeni publicznych tworzy szkielet przestrzennej struktury miasta;

- przestrzeń publiczna to istotny element życia ekonomicznego: wokół właściwie urządzonych i utrzymanych elementów systemu przestrzeni publicznej skupiają się podmioty gospodarcze;

- przestrzeń publiczna ma ważną funkcję społeczną jako miejsce spotkań i obszar, w którym są realizowane rozliczne relacje społeczne;

- przestrzeń publiczna odgrywa ważną funkcję kulturową jako sceneria wielu wydarzeń kulturalnych oraz świadectwo nawastrzeń kulturowych powstałych w rozwoju miasta;

- w przestrzeni publicznej odbywają się różnego rodzaju uroczystości, manifestacje, ważne wydarzenia w życiu publicznym (państwowym, religijnym) – pełni ona w tym sensie funkcję reprezentacyjną³⁸;

³⁶ Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z 27 marca 2003 r., art. 2, pkt 6.

³⁷ J.M. Chmielewski, *Teoria urbanistyki...*, s. 41.

³⁸ W. Maik, *Przestrzeń publiczna w mieście: pojęcie, ujęcia badawcze, funkcje i ewolucja zjawiska*, [w:] I. Jażdżewska (red.), *Przestrzeń publiczna miast. XXIV Konwersatorium Wiedzy o Mieście*, Łódź 2011, s. 11.

- przestrzeń publiczna jest także czytelnym wyrazem tożsamości miasta, budując jego wizerunek dla różnych grup użytkowników, swoim mieszkańcom zapewniając z kolei poczucie silnej emocjonalnej identyfikacji ze swoim miastem;
- funkcja środowiskowa przestrzeni publicznej wynika z jej charakteru otwartych, często zielonych przestrzeni, czasem z elementami wody;
- przestrzeń publiczna często pełni funkcję rekreacyjną, szczególnie w przypadku terenów zielonych, sportowych oraz placów zabaw;
- oczywista jest także funkcja transportowa przestrzeni publicznej, jako że służy ona komunikacji pieszej, rowerowej i kołowej indywidualnej oraz miejskiej komunikacji publicznej.

E. Litwińska ze względu na budowę morfologiczną wyróżnia trzy typy przestrzeni publicznych:

- obiekt – budynek lub ich zespół, wraz z otoczeniem,
- pasmowy – ulica, nabrzeże,
- powierzchniowy – plac, rynek, parki, zbiornik wodny³⁹.

W badaniach autorskich przestrzeni publicznej przyjęto założenie, że system przestrzeni publicznej ma charakter *struktury sieciowej* – składa się z elementów liniowych i powierzchniowych – *osi* i *węzłów*, a *sieć* rozumiana jest jako obiekt o strukturze kratowej, utworzony ze spłotów i węzłów. *Osie* to ulice, bulwary, nabrzeża, promenady, aleje, ciągi piesze, ulice w systemie ruchu uspokojonego, ciągi pieszo-jezdne; *węzły* to place, zewnętrzne przestrzenie w sąsiedztwie obiektów użyteczności publicznej, skwery, parki, ogólnie dostępne tereny rekreacji i sportu. Jak wspomniano, dwie podstawowe kategorie przestrzeni publicznej to przestrzeń publiczna techniczna i kulturowa. Przestrzeń publiczna techniczna pełni funkcje transportowe, w związku z tym występuje ciągłość struktury sieciowej przestrzeni związana z ciągłością systemu komunikacji drogowej. Ponieważ kulturowa przestrzeń publiczna związana jest z ruchem pieszym, można za elementy przestrzeni publicznej o charakterze kulturowym uznać te o dominującym ruchu pieszym. W tej sieci mogą występować nieciągłości, tj. luki w połączeniach osiami pomiędzy węzłami, wynikające z braku odpowiednich powiązań pieszych i rowerowych lub braku funkcji aktywizujących ruch pieszy w osiach o charakterze technicznym, które oferują odpowiednie warunki dla zaistnienia ruchu pieszego. Poszczególne węzły i osie mogą być mono- lub wielofunkcyjne, a także reprezentować różne funkcje dominujące, np.: park – rekreacyjne, sportowe, rynek – gastronomiczne, usługowe, kulturowe, ulica – handlowe, usługowe, bulwar, promenada – rekreacyjne.

Obszary przestrzeni publicznej kulturowej, które tworzą ciągłą sieć składającą się z *węzłów* i *osi* oraz położone są przynajmniej częściowo w centrum i śródmieściu, skupiając najważniejsze dla miasta obszary przestrzeni publicznej o najliczniejszych funkcjach i największej liczbie użytkowników, możemy uznać

³⁹ E. Litwińska, *Czy można mówić o specyfice przestrzeni publicznych małego miasta?*, [w:] K. Heffner, T. Marszał, *Przestrzeń publiczna małych miast*, „Studia KPZK PAN”, t. CXLIV, 2012, s. 23.

za kluczową przestrzeń publiczną miasta. Wyznaczenie kluczowej przestrzeni publicznej umożliwia delimitację obszaru badań jakości przestrzeni publicznej miasta, obejmującego najistotniejsze elementy systemu przestrzeni publicznej kulturowej. Zazwyczaj kluczowa przestrzeń publiczna zlokalizowana w śródmieściu zawiera elementy sieci przestrzeni publicznej – węzły i osie – wykształcone w przebiegu rozwoju miasta, o historycznie ugruntowanej randze, prestiżu i różnorodnych funkcjach. Występują jednak wypadki, gdy kluczowa przestrzeń publiczna wychodzi swym zasięgiem poza obszar centrum czy nawet śródmieścia. Tak dzieje się w szczególnych przypadkach, przede wszystkim w sytuacji łączenia w całość odrębnych wcześniej układów urbanistycznych. Taki przypadek występuje np. w Uniejowie, gdzie w oparciu o dwubiegunowy układ zamek – miasto, współcześnie ukształtowała się wspólna kluczowa przestrzeń publiczna.

W zależności od wielkości miasta sieć przestrzeni publicznej ma charakter prosty lub złożony. Można mówić o *pączkowaniu* węzłowej struktury sieci przestrzeni publicznej, poprzez powstawanie nowych węzłów oraz nowych osi łączących je. W dużych miastach mogą poza strefą śródmieścia występować także fragmenty sieci o złożonej strukturze (wielowęzłowej i wieloosiowej), będąc odzwierciedleniem wieloosrodkowej struktury przestrzenno-funkcjonalnej tych miast. W mniejszych ośrodkach miejskich, miastach małych i średnich, sieć ta ma zwykle prostą budowę, rozwijając się w oparciu o historyczne centrum miasta – rynek.

KLUCZOWA PRZESTRZEŃ PUBLICZNA UNIEJOWA

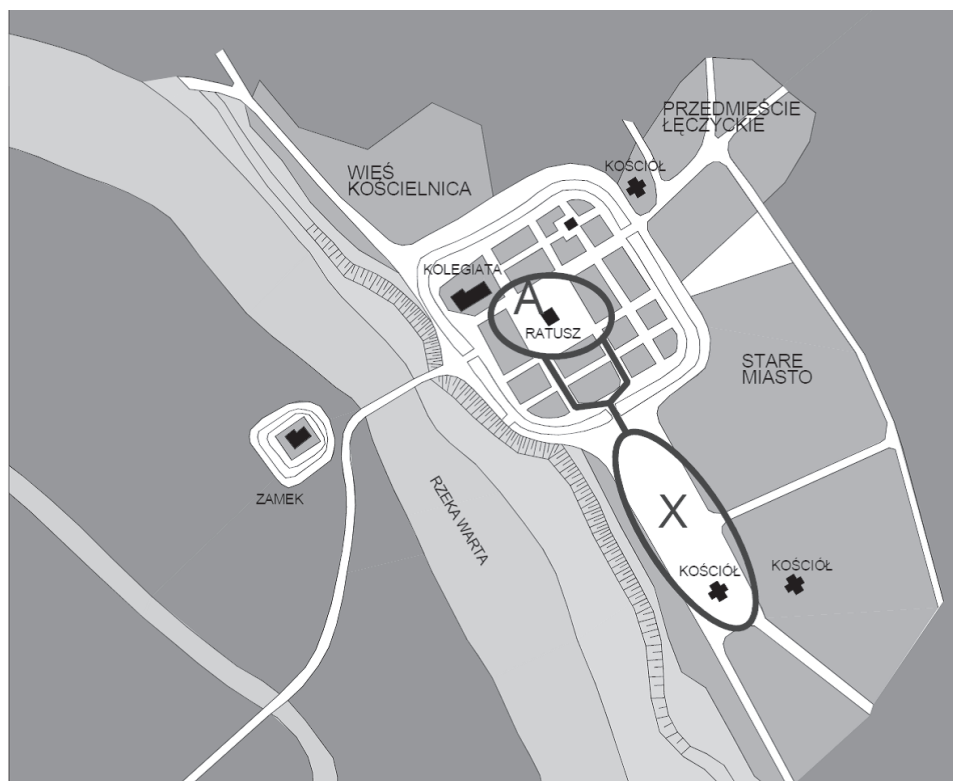
W małych miastach rynek jest często elementem, którego uformowanie nastąpiło już w momencie lokacji miasta. Zasadnicza funkcja rynku związana była głównie z wymianą towarów, bazującą na przywileju miast do urządzania targów i jarmarków. Place rynkowe były jednak przestrzeniami publicznymi wielofunkcyjnymi, pełniącymi role użytkowe, reprezentacyjne i związane ze sprawowaniem władzy⁴⁰. Funkcje placów rynkowych zmieniały się w przebiegu historycznego rozwoju miast – jedne zanikały, pojawiały się nowe, czasem przechodziły pewne transformacje. W średniowieczu pełniły one głównie funkcje: targową, polityczną (w tym elementy funkcji symbolicznej) oraz jurydyczną. W okresie renesansu i baroku były to funkcje: reprezentacyjna, polityczna, symboliczna i handlowa, w tym targowa⁴¹. Wiek XIX, w związku z wytworzeniem się społeczeństwa mieszczańskiego, wprowadził nową funkcję rekreacyjną w przestrzeń publiczną miasta, w dużej mierze natomiast wycofała się z rynków funkcja targowa.

Rynek stanowił w mieście średniowiecznym zwykle element położony centralnie względem całego organizmu miejskiego, co było efektem uwzględnienia

⁴⁰ B. Czarnecki, *Plac rynkowy współczesnego małego miasta w Polsce na przykładzie Białostocznego*, Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania w Białymstoku, Białystok 2003, s. 33.

⁴¹ Tamże, s. 45.

czynnika obronności – na rynkach w wielu miastach zlokalizowane były studnie – najważniejsze dla podtrzymania życia w razie oblężenia, element ten w związku z tym musiał być jak najlepiej chroniony. Stąd też często intuicyjne, historycznie ugruntowane pojmowanie znaczenia *centrum miasta*, które potocznie rozumiane zwykle jest jako część miasta położona w jego środku, będąca skupieniem funkcji usługowych i administracyjnych, o ogólnomiejskim i często pozamiejskim zasięgu obsługi⁴².

Ryc. 1. Kluczowa przestrzeń publiczna Uniejowa w wieku XII: A – rynek miasta lokacyjnego, X – plac targowy Starego Miasta, który tworzył węzeł przestrzeni publicznej, zlikwidowany w wyniku przemian przestrzennych miasta w I połowie XIX w.

Źródło: opracowanie własne na podstawie rekonstrukcji struktury przestrzennej Uniejowa W. Kalinowskiego i S. Trawkowskiego, w: L. Krantz, *Zamek w Uniejowie*, PWN, Warszawa, Poznań 1980

W przypadku Uniejowa, kluczową przestrzenią o charakterze publicznym w najwcześniejszym etapie rozwoju był niewątpliwie plac targowy Starego Miasta oraz rynek średniowiecznego miasta lokacyjnego (ryc. 1). Pomimo później-

⁴² W. Czarnecki, *Podstawy urbanistyki*, Białystok 2002, s. 167.

szych przekształceń struktury przestrzennej miasta – rozwoju w kierunku północno-wschodnim i północnym jeszcze w XVI w. w okresie rozkwitu gospodarczego, a także istnienia tzw. Starego Miasta na południe od miasta lokacyjnego do początków XIX w. – to właśnie plac rynkowy (węzeł A), stanowił najważniejsze miejsce lokalizacji ważnych dla miasta funkcji i obiektów, jak kolegiata, ratusz oraz domy zamożniejszych mieszczan. Plac targowy Starego Miasta zaniknął w wyniku przemian struktury przestrzennej miasta – wyznaczenia w tym miejscu dwóch ulic oraz bloków zabudowy w 1 połowie XIX w.

Zamek – pomimo wspomnianych wcześniej silnych związków ideowych i kompozycyjnych ze strukturą przestrzenną miasta, a także oczywistej zależności gospodarczej i społecznej pomiędzy dworem arcybiskupim a miastem – nie pełnił roli przestrzeni publicznej dla jego mieszkańców. Stanowił on przez stulecia własność biskupów, przechodząc po przeniesieniu siedziby arcybiskupów z Gniezna do Łowicza, okresy wzlotów i upadków. W wieku XIX był własnością prywatną rodziny Tollów, wówczas właśnie zmieniła się relacja pomiędzy założeniem zamkowym a miastem, ponieważ zamek i nowo założony park stworzyły odrębny, niezależny kompleks⁴³. Po pierwszej wojnie światowej zamek przeszedł w ręce władz polskich. W okresie międzywojennym działał w nim prywatny pensjonat dla bogatych kuracjuszy, niedostępniary dla szerszej publiczności.

Dopiero po II wojnie światowej możemy mówić o zmianie funkcji zamku i jego otoczenia oraz o upublicznieniu związanej z nim przestrzeni. Władze socjalistyczne zdecydowały o odbudowie zamku na cele turystyczne – swą siedzibę miał tutaj Wojewódzki Ośrodek Turystyki i Wypoczynku województwa łódzkiego. Oferował on stałe i sezonowe miejsca noclegowe, działała tu też restauracja „Herbowa” oraz kawiarnia „Legenda”. W ciepłej porze roku na zamku funkcjonowało kino letnie dla 150 osób, realizowane były też plenerowe i kameralne ekspozycje i wydarzenia artystyczne⁴⁴. Już wówczas działało prowadzone przez Ośrodek kąpielisko nad rzeką, wypożyczalnia sprzętu wodnego, przystań kajakowa i parking.

W 1956 r. zbudowano nowy most na Warcie, w wyniku czego usunięto z miasta na południowe jego peryferie kołowy ruch tranzytowy. Niezadowolenie mieszkańców z powodu wydłużenia drogi z miasta do zamku spowodowało podjęcie decyzji o modernizacji drewnianej kładki, łączącej brzegi rzeki na wysokości zamku. W 1971 r. oddano do użytku nowy żelbetowy most pieszy, który w dogodny sposób połączył obie strony rzeki, a tym samym przestrzeń publiczną założenia zamkowo-parkowego z miastem⁴⁵.

Badania opinii społecznej przeprowadzone wśród mieszkańców Uniejowa przez L. Krantz potwierdziły, że zamek po powojennej restauracji i adaptacji na funkcje turystyczne, rekreacyjne i kulturalne zaczął stanowić istotny element

⁴³ L. Krantz, *Zamek...*, s. 62.

⁴⁴ Z. Ciekliński, J. Januszkiewicz, *Uniejów...*, s. 11, 14.

⁴⁵ Informacje dotyczące kładki żelbetowej uzyskano w Biurze Promocji Urzędu Miasta Uniejów.

w życiu mieszkańców miasta. Oceny mieszkańców były pozytywne i wynikały przede wszystkim z bogatej oferty spędzania czasu wolnego: imprez kulturalnych o różnym charakterze, rekreacji i usług gastronomii. Uniejów już w latach 60. XX w. stał się ważnym ośrodkiem turystycznym w skali regionalnej, a w konkursie turystycznym na najlepiej przygotowaną miejscowość regionalną zajął w 1966 r. pierwsze miejsce w skali kraju⁴⁶. Mieszkańcy, bez względu na wiek, ocenili też pozytywnie adaptację zamku na cele turystyczno-kulturalne (proponowana była jeszcze funkcja archiwum i ośrodka szkoleniowego). Funkcja ta niewątpliwie okazała się nie tylko najbardziej prestiżowa, ale też korzystna dla społeczeństwa uniejowskiego ze względu na zakres pełnionych usług oraz zwiększenie ruchu turystycznego, stwarzającego nowe możliwości zatrudnienia⁴⁷.

Można więc stwierdzić, że dwubiegunowy układ urbanistyczny zamek – miasto, do okresu przed II wojną światową posiadał jedynie przestrzeń publiczną zlokalizowaną w prawobrzeżnej strukturze miejskiej, z węzłem przestrzeni publicznej w postaci rynku (węzeł A). Zmiana funkcji kompleksu zamkowego po odbudowie w latach 60. XX w. wpłynęła na zmianę sposobu użytkowania zamku i jego otoczenia, tym samym przyczyniając się do wytworzenia nowego elementu sieci przestrzeni publicznej miasta. Powstał drugi węzeł w rejonie zamku i parku (węzeł B) oraz łącząca oba węzły oś piesza (ryc. 2).

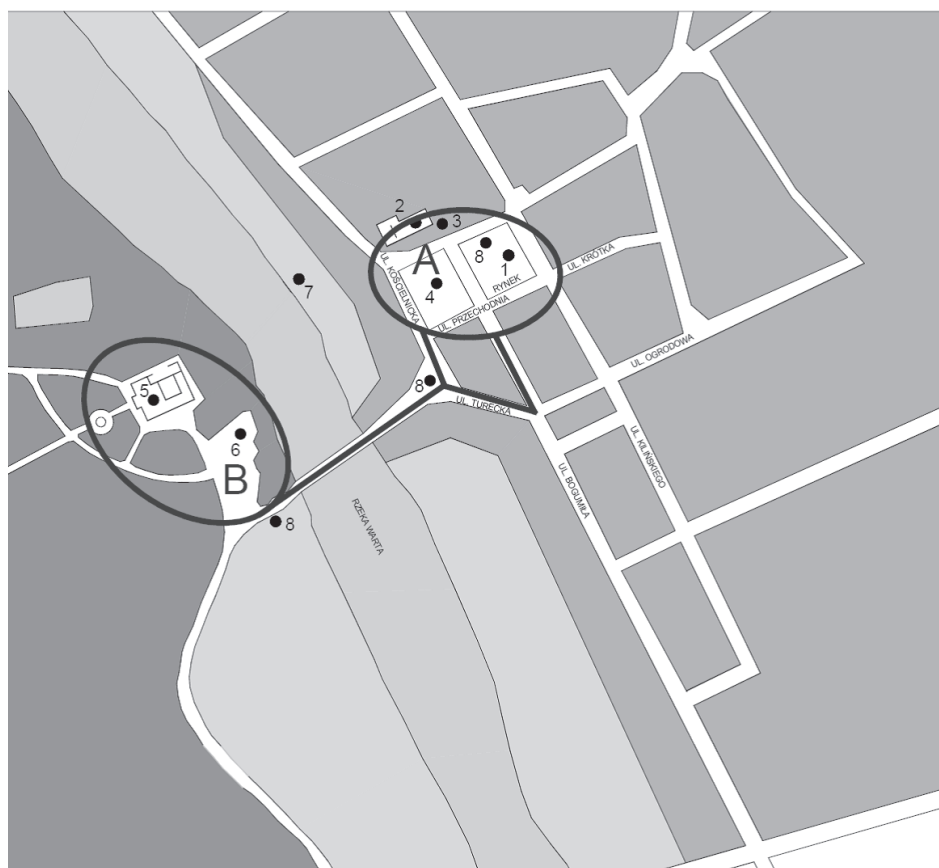
Współcześnie na zachodnim brzegu rzeki, na południe od zamku, w jego bezpośrednim sąsiedztwie, w latach 2008–2013 powstały nowe inwestycje, pod wspólną nazwą Termy Uniejów – Regionalny Markowy Produkt Turystyki Uzdrowskiej. Zrealizowano budowę kompleksu termalno-basenowego Termy Uniejów, budowę obiektów sportowych (kompleks boisk sportowych im. W. Smolarka), rozbudowę obiektów pełniących funkcje kulturalne, edukacyjne, gastronomiczne i hotelarskie (Kasztel Rycerski, restauracja „Termalna”, Dom Pracy Twórczej ASP w Łodzi, Zagroda Młynarska), a także rozbudowę i modernizację infrastruktury technicznej miasta oraz rewitalizację zamku wraz z otoczeniem⁴⁸. Miejsce to zaczęło funkcjonować jako lokalizacja wielu organizowanych przez władze miasta imprez i wydarzeń⁴⁹. W pobliżu usytuowane jest kąpielisko nad Wartą, zorganizowano też nowy plac zabaw dla dzieci. Obiekt o charakterze gastronomicznym – restauracja „Termalna” – posiada taras widokowy i przeszklenia elewacji otwierające atrakcyjny widok w stronę miasta, rzeki i plaży. Nowa funkcja rekreacyjna i uzdrowska przyciąga obecnie licznych turystów i kuracjuszy, co skutkuje dużym zapotrzebowaniem na miejsca parkingowe, zorganizowane w tym rejonie w sposób stały i tymczasowy.

⁴⁶ Z. Ciekliński, J. Januszkiewicz, *Uniejów...*, s. 3.

⁴⁷ L. Krantz, *Zamek...*, s. 75.

⁴⁸ K. Smętkiewicz, *Świadomość społeczna...*, s. 110.

⁴⁹ I. Domańska, P. Bińczyk, *Przestrzeń tętniąca życiem – rola festiwali w ożywianiu przestrzeni publicznej małego miasta na przykładzie Uniejowa*, „Biuletyn Uniejowski”, t. 2, 2013.

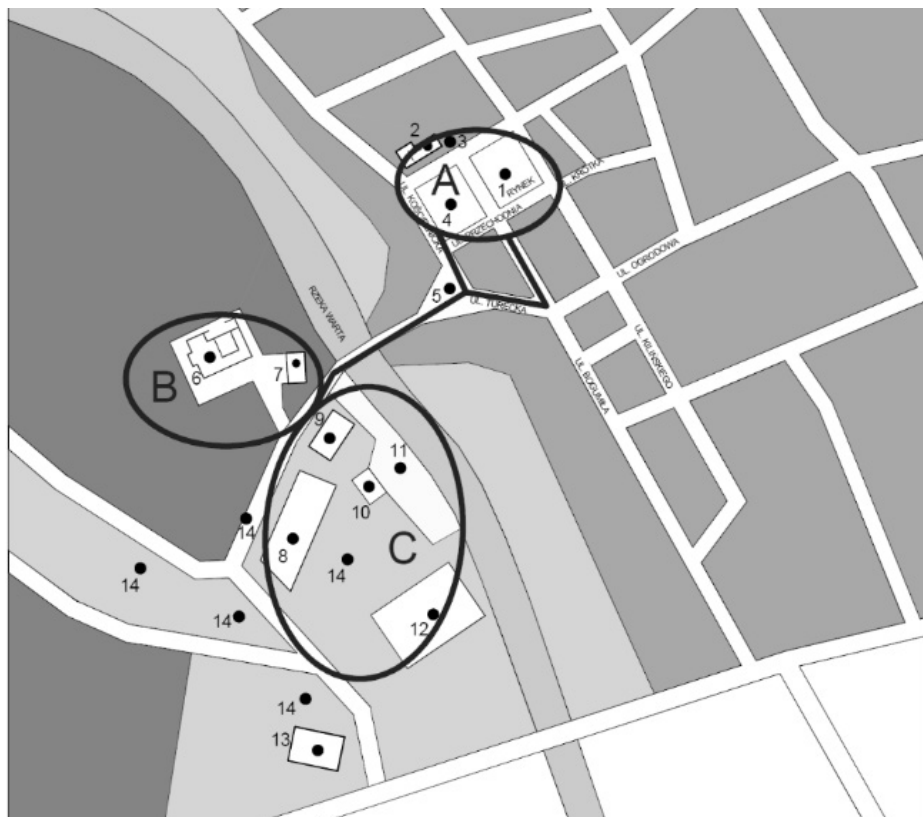

Ryc. 2. Kluczowa przestrzeń publiczna Uniejowa pomiędzy latami 60. XX w. a momentem powstania zespołu term i aquaparku: węzły A (rynek) i B (zamek) połączone osiami. Ważniejsze elementy zagospodarowania przestrzeni publicznej Uniejowa w końcu lat 60. XX w.: 1 – rynek, 2 – kolegiata, 3 – dzwonnica, 4 – skwer, 5 – zamek, 6 – kino letnie, 7 – przystań kajakowa i wypożyczalnia sprzętu wodnego, 8 – parking

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Ciekliński Z., Januszkiewicz J., *Uniejów*, Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 1970

Można w związku z tym mówić o powstaniu kolejnego, najnowszego elementu sieci przestrzeni publicznej kulturowej Uniejowa – węzła przestrzeni publicznej (C) w rejonie lewego brzegu Warty, związanego z rozwojem funkcji uzdrowiskowej, rekreacyjnej i turystycznej miasta. Największe nagromadzenie elementów zagospodarowania związanych z pełnieniem funkcji charakterystycznych dla kulturowej przestrzeni publicznej – usług, gastronomii, rozrywki, rekreacji, turystyki oraz największa liczba użytkowników przestrzeni publicznej Uniejowa – występuje obecnie w rejonach węzłów oznaczonych literą A, B i C (ryc. 3). Należy wspomnieć, że w 2008 r. kompleks turystyki uzdrowiskowej „Termy Uniejów” otrzymał nagrodę

Lódzkiego Oddziału Towarzystwa Urbanistów Polskich w konkursie na przestrzeń publiczną w kategorii nowo wykreowana przestrzeń publiczna.

Ryc. 3. Kluczowa przestrzeń publiczna Uniejowa współcześnie, po powstaniu zespołu term. A – rynek, B – zamek, C – rejon term uniejowskich z funkcjami towarzyszącymi. Obecne elementy zagospodarowania przestrzeni publicznej w Uniejowie: 1 – rynek, 2 – kolegiata, 3 – dzwonnica, 4 – skwer, 5 – skwer z parkingiem, 6 – zamek, 7 – dom pracy twórczej, 8 – termy uniejowskie, 9 – bistro & cafe „Termalna”, 10 – plac zabaw, 11 – kąpielisko, 12 – boisko, 13 – hotel i restauracja „Kasztel Rycerski”, 14 – parking

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań terenowych przeprowadzonych w 2015 r.

W dokumencie pt. *Zmiana studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy i miasta Uniejów*⁵⁰ jako obszary przestrzeni publicznej wskazano: rynek ze skwerem przed kościołem NMP, zespół parkowo-zamkowy, obszar położony na prawym brzegu Warty pomiędzy mostem a kładką dla pieszych, stanowiący deptak spacerowy, skwery tworzące zielen miejską na miejscu dawnego kościoła św. Mikołaja (dawnego placu targowego) oraz Bożego

⁵⁰ *Zmiana studium uwarunkowań...*, s. 103–104.

Ciała, a także wszystkie czynne cmentarze. Spośród tych elementów w skład zidentyfikowanej kluczowej przestrzeni publicznej miasta wchodzi rynek (węzeł A) i zespół parkowo-pałacowy (węzeł B). Charakter otwartej przestrzeni publicznej, struktura funkcjonalna i sposób zagospodarowania zespołu rekreacyjnego związanego z zespołem term uniejowskich (węzeł C), a także organizowane tutaj różnorodne wydarzenia oraz duża liczba użytkowników, pozwalają jednak stwierdzić, że obszar ten także powinien być uwzględniony, ponieważ pełni obecnie rolę ważnej kulturowej przestrzeni publicznej Uniejowa.

PODSUMOWANIE

Współczesny Uniejów powstał w oparciu o dwa ośrodki koncentracji, położone po obu stronach rzeki Warty: prawobrzeżną osadę targową i późniejsze miasto lokacyjne oraz zamek zlokalizowany na lewym brzegu rzeki. W dotychczasowym rozwoju systemu sieci publicznej Uniejowa możemy wyróżnić trzy etapy:

Etap I: związany z najwcześniejszą fazą rozwoju miasta średniowiecznego, kiedy funkcjonował plac targowy w osadzie zwanej później Starym Miastem oraz rynek miasta lokacyjnego. Z tego etapu po dzień dzisiejszy w strukturze sieci przestrzeni publicznej pozostał rynek miasta lokacyjnego (węzeł A).

Etap II: wynikający z upublicznienia przestrzeni kompleksu zamkowego po rewaloryzacji w latach 60. XX w. i wprowadzeniu nowych funkcji – turystycznej, rekreacyjnej i kulturalnej. W efekcie tych przemian funkcjonalnych i zagospodarowania przestrzeni powstał na lewym brzegu Warty kolejny węzeł sieci przestrzeni publicznej (węzeł B).

Etap III: w związku z rozwojem funkcji uzdrowiskowej Uniejowa powstały nowe inwestycje na zachodnim brzegu rzeki – zespół term uniejowskich oraz inne elementy zagospodarowania o charakterze rekreacyjnym i związanym z obsługą ruchu turystycznego, co zaowocowało wytworzeniem najnowszego węzła sieci przestrzeni publicznej Uniejowa (węzeł C).

Wymienione węzły wraz z łączącymi je osiami tworzą strukturę *kluczowej przestrzeni publicznej* Uniejowa. Przestrzeń ta ma podstawowe znaczenie dla miasta w zakresie pełnienia funkcji kulturalnych, społecznych i gospodarczych. Występuje tutaj koncentracja zarówno obiektów służących obsłudze użytkowników przestrzeni publicznej – jak handel, gastronomia, usługi, jak i innych elementów zagospodarowania terenu – służących rekreacji, sportowi, rozrywce i turystyce. W związku z tym można zaobserwować relację pomiędzy zmianą profilu funkcjonalnego miasta a rozwojem jego sieci przestrzeni publicznej – nowe funkcje miasta przyczyniają się do tworzenia nowych elementów struktury sieci publicznej (węzłów, osi), które przybierają wyspecjalizowane funkcje:

- a) rynek – węzeł A – handel, usługi, rekreacja, turystyka;
- b) kompleks zamku – węzeł B – turystyka, usługi, kultura;
- c) kompleks aquaparku – węzeł C – rekreacja, sport, usługi.

Prosty historyczny układ kluczowej przestrzeni publicznej Uniejowa – o jednym wielofunkcyjnym węźle placu rynkowego – rozwinął się w formę o dwóch węzłach w latach 60. XX w., a obecnie przyjął kształt złożony, o trzech węzłach połączonych osiami. Struktura ta częściowo obejmuje historyczny układ urbanistyczny Uniejowa – rynek oraz ulice o funkcji kulturowej oraz powiązanie piesze z lewym brzegiem rzeki. Dwa pozostałe węzły są efektem rozwoju funkcji turystycznych, rekreacyjnych i uzdrowiskowych miasta po II wojnie światowej i obecnie.

Bibliografia

- Biegański L., Buczek G., Gzell S., Kowalewski A., Markowski T. (lider projektu), Cichy-Pazder E., *Karta przestrzeni publicznej*, Poznań 2009.
- Chmielewski J. M., *Teoria urbanistyki w projektowaniu i planowaniu miast*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa 2001.
- Chmielewski J.M., *Przestrzeń publiczna w teorii urbanistyki*, [w:] S. Gzell (red.), *Przestrzeń publiczna jako element krystalizacji zespołów urbanistycznych*, „Urbanistyka. Międzyuczelniane Zeszyty Naukowe”, R. X, 2005, s. 5–10
- Ciekiński Z., Januszkiewicz J., *Uniejów*, Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 1970.
- Czarnecki B., *Plac rynkowy współczesnego małego miasta w Polsce na przykładzie Białostocczyzny*, Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania w Białymstoku, Białystok 2003.
- Czarnecki W., *Historia architektury, rozwoju miast i urbanistyki*, Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania w Białymstoku, Białystok 2001.
- Czarnecki W., *Podstawy urbanistyki*, Białystok 2002.
- Czepczyński M., *Przestrzeń publiczna jako forma reprezentacji społeczności lokalnych. Między hibernacją a animacją centrów małych miast*, [w:] K. Heffner, T. Marszał, *Przestrzeń publiczna małych miast*, „Studia KPZK PAN”, t. CXLIV, 2012, s. 7–20.
- Domańska I., Bińczyk P., *Przestrzeń tętniąca życiem – rola festiwalu w ożywianiu przestrzeni publicznej małego miasta na przykładzie Uniejowa*, „Biuletyn Uniejowski”, t. 2, 2013.
- Gruszecka K., Gzell S., Rembarz G., *Osiedle: reurbanizacja*, „Urbanista”, nr 10 (181), 2009.
- Krantz L., *Zamek w Uniejowie*, PWN, Warszawa–Poznań 1980.
- Kulesza M., *Morfogeneza miast na obszarze Polski Środkowej w okresie przedrozbiorowym. Dawne województwa łęczyckie i sieradzkie*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2001.
- Lamprecht M., *Kilka uwag o rozwoju Uniejowa w świetle nowych funkcji miasta*, „Biuletyn Uniejowski”, t.1, 2012, s. 131–139.
- Litwińska E., *Czy można mówić o specyfice przestrzeni publicznych małego miasta?*, [w:] K. Heffner, T. Marszał, *Przestrzeń publiczna małych miast*, „Studia KPZK PAN”, t. CXLIV, 2012, s. 21–32.
- Maik W., *Przestrzeń publiczna w mieście: pojęcie, ujęcia badawcze, funkcje i ewolucja zjawiska*, [w:] I. Jażdżewska (red.), *Przestrzeń publiczna miast. XXIV Konwersatorium Wiedzy o Mieście*, Łódź, 2011, s. 9–14.
- Miasta polskie w tysiącleciu*, t. II, Ossolineum, Wrocław 1967.
- Mierzejewska L., *Przestrzeń publiczna strefy podmiejskiej (na przykładzie Poznania)*, [w:] M. Wdowicka, L. Mierzejewska (red.), *Problemy rozwoju lokalnego i regionalnego na początku XXI wieku*, „Biuletyn Instytutu Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu”, Ser. Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna, nr 15, 2011, s. 85–97.
- Mierzejewska L., *Zieleń miejska jako przestrzeń publiczna*, [w:] I. Jażdżewska (red.), *Przestrzeń publiczna miast. XXIV Konwersatorium Wiedzy o Mieście*, Łódź 2011, s. 15–20.

- Piotrowska E., *Nowa jakość miasta w przestrzeniach publicznych*, [w:] J. Słodczyk, A. Dembicka-Niemiec (red.), *Funkcje miast jako czynnik kształtowania przestrzeni miejskiej*, „Studia Miejskie”, nr 2, 2010, s. 219–230.
- Plan rozwoju lokalnego gminy Uniejów na lata 2007–2015*, Urząd Miasta i Gminy Uniejów 2009.
- Salm J., *Zabytki Uniejowa. Urbanistyka i architektura*, [w:] J. Szymczak (red.), *Uniejów. Dzieje miasta*, Towarzystwo Przyjaciół Uniejowa, Polskie Towarzystwo Historyczne, Łódź–Uniejów 1995, s. 423–454.
- Sapińska-Słiwa A., *Udostępnianie wód termalnych w Uniejowie – rys historyczny*, „Biuletyn Uniejowski”, t. 1, 2012, s. 64–77.
- Smętkiewicz K., *Świadomość społeczna wykorzystania wód geotermalnych w województwie łódzkim i landzie Styria w kontekście zrównoważonego rozwoju regionów*, Łódź 2014.
- Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Wrocławia*, Wrocław 2010.
- Sumień T., *Forma miasta. Kontekst i anatomia*, Warszawa 1992.
- Szymczak J., *Uniejów do schyłku XVI wieku*, [w:] J. Szymczak (red.), *Uniejów. Dzieje miasta*, Towarzystwo Przyjaciół Uniejowa, Polskie Towarzystwo Historyczne, Łódź–Uniejów 1995, s. 59–108.
- Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z dnia 27 marca 2003 r.
- Wallis A., *Miasto i przestrzeń*, PWN, Warszawa 1977.
- Wejchert K., *Elementy kompozycji urbanistycznej*, Wydawnictwo Arkady, Warszawa 1984.
- Wojnarowska A., *Rewitalizacja zdegradowanych obszarów miejskich. Przykłady praktyczne*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2011.
- Zmiana studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy i miasta Uniejów*, Uniejów 2007–2009.

[Wpłynęło: marzec 2015; akceptacja: czerwiec 2015]

PUBLIC SPACE OF UNIEJÓW

Summary

During the historical development of urban-type human settlements, spaces of public and private use have evolved. Public space, as an expression of social life as well as cultural and functional transformations, is an intrinsic element of the spatial structure of the city. Contemporary Uniejów had developed on the basis of two centers, located on both sides of the Warta river: a market settlement and medieval town on the right bank, and a castle on the left bank. The development of the public space system of Uniejów can be divided into three stages, which illustrate the evolution of relations between the town and the castle, and changes of the town's functions. Amplification of recreational, cultural, touristic, and (currently) health resort functions created a strong stimulus for development of the public space network, which has now assumed a more complex form – a multi-knot and multi-axis network-type structure. This network is the main public space of Uniejów.

Key words: Uniejów, spatial development of town, public space system, network-type structure of public space, main public space